

A close-up, grayscale photograph of a hand clicking a white computer mouse. The mouse is on the right side of the frame, and the hand is positioned over it. The background is a light, neutral color. A thin teal vertical line runs down the right side of the image, passing through the 'DNB' logo.

DNB

Nodokļu sistēma var kļūt draudzīgāka gan izaugsmei, gan taisnīgumam

Pēteris Strautiņš,
2015.gada 5.jūnijs

Progresīvais nodoklis vai progresīvāka nodokļu sistēma?

- Ar progresīvo ienākumu nodokli parasti saprot parādību, ko varētu saukt par vairākpakāpju progresīvo nodokli.
- Jau esošā sistēma jeb «flat tax», pateicoties neapliekamajam minimumam, būtībā ir progresīvs, jo atbilst pamatkritērijam – lielāku ienākumu saņēmēji maksā lielāku daļu ienākumu.
- Vidējā efektīvā IIN likme algu saņēmējiem Latvijā ir ~15%, ko ietekmē gan neapliekamais minimums, gan atvieglojumi par apgādājamiem. Neviens nemaksā precīzi 23.0%, bet ir jābūt diezgan daudz cilvēkiem, kuri maksā 0%.
- Vai esošās divas nodokļu likmes (0%, 23%) būtu jāaizstāj ar vairākām (piemēram, 0%, 15%, 30%)? Iespējams, bet tas nav svarīgākais jautājums, manuprāt. To var darīt, bet jau esošā, vienīgā likme ir diezgan zema.
- Daudz svarīgāks jautājums gan no taisnīguma, gan efektivitātes viedokļa ir nodokļu nastas sadalījums starp dažādiem nodokļu veidiem.

Kāds ir nodokļu slogs uz algām un īpašumiem?

Sekojošajos slaidos ir atspoguļota parādība, ko dēvē par «implicit tax rate», ko aptuveni varētu tulkot kā faktiskais nodokļu slogs uz dažāda veida ienākumiem.

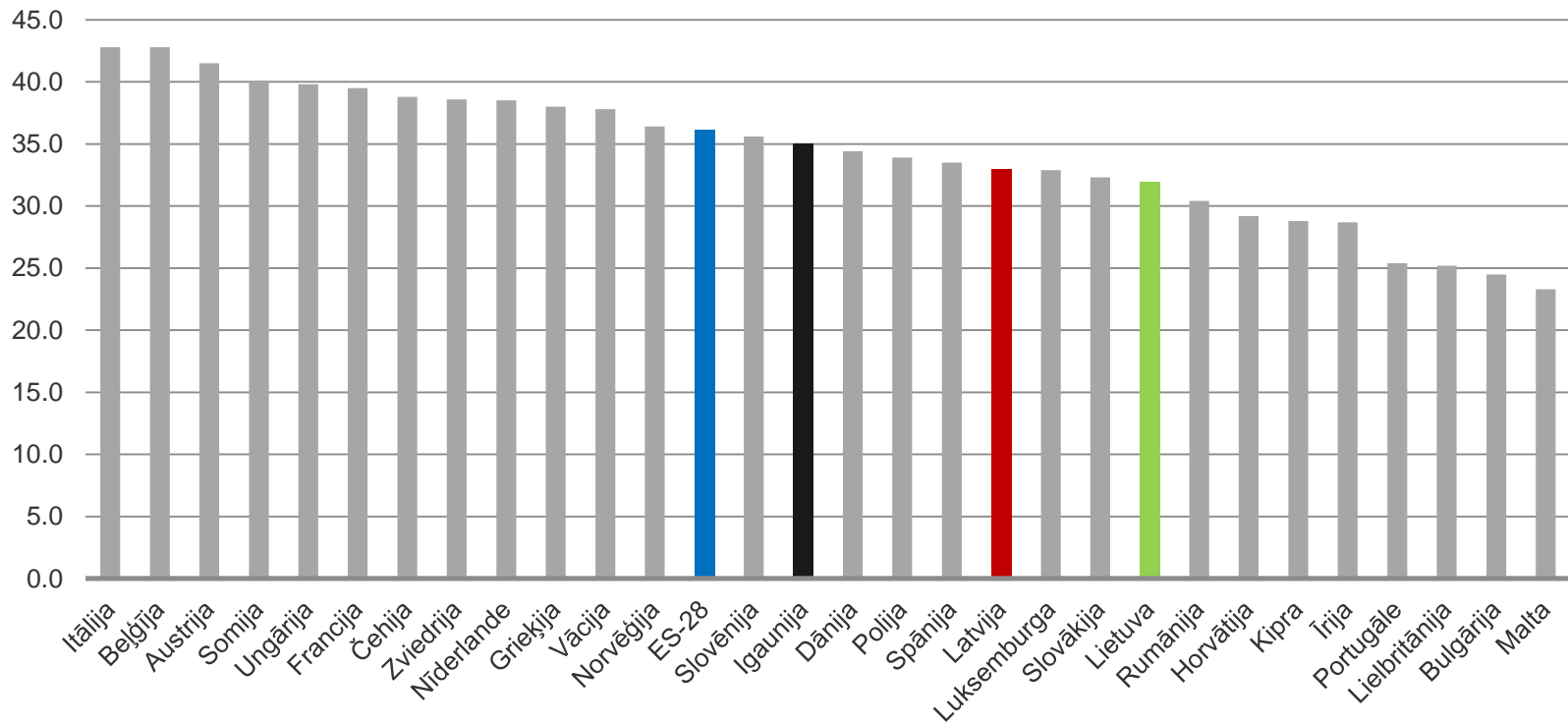
Tā tiek aprēķināta, daļēji netiešā veidā (uz makroekonomisko datu bāzes) novērtējot noteikta veida ienākumu summu valstī un to salīdzinot ar nodokļu summu, ko iekasē no šāda veida ienākumiem.

Tātad šie dati atspoguļo gan valstu likumu īpatnību – nodokļu likmju un bāzu, gan nodokļu maksāšanas disciplīnas ietekmi.

Jaunākie dati Eurostat ir par 2012.gadu, bet vismaz situācija Latvijā nevarētu būt radikāli mainījusies.

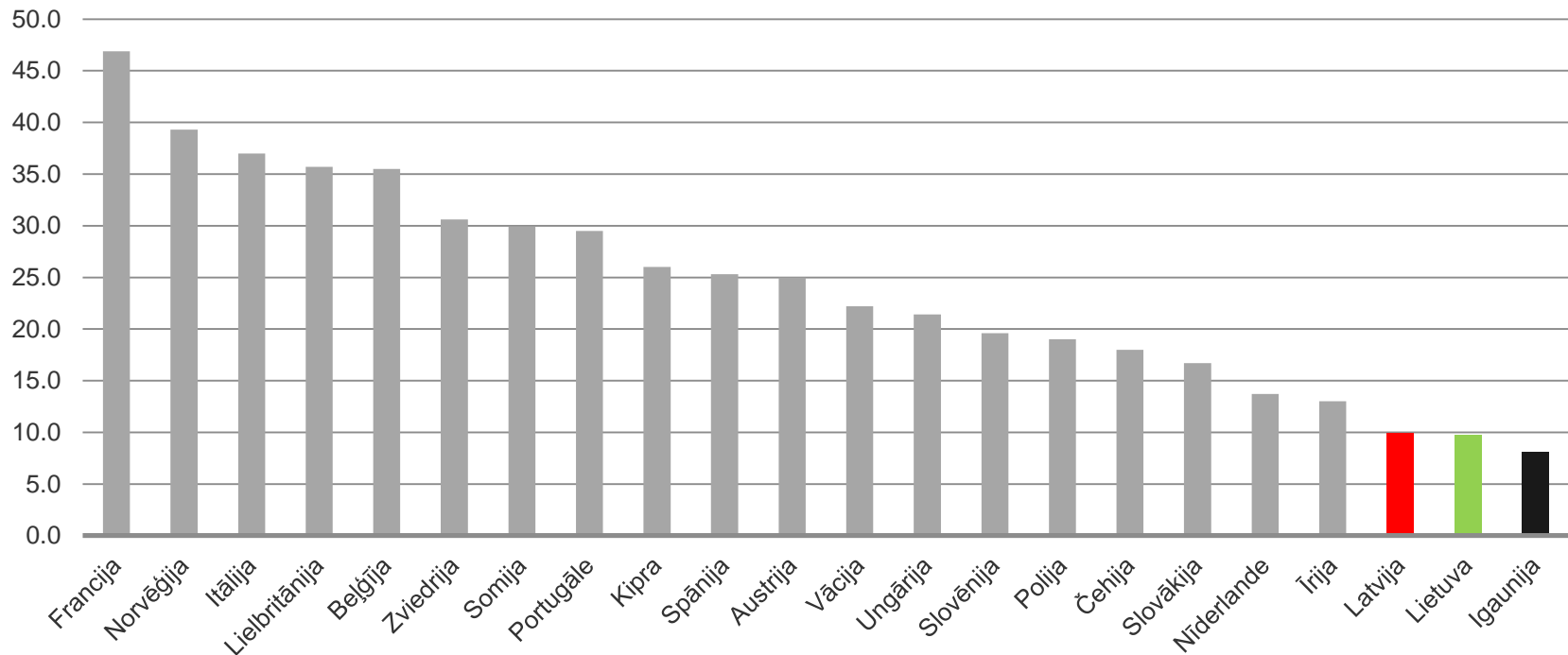
Darba ienākumu nodokļi

Faktiskais nodokļu slogs uz algu ienākumiem, 2012

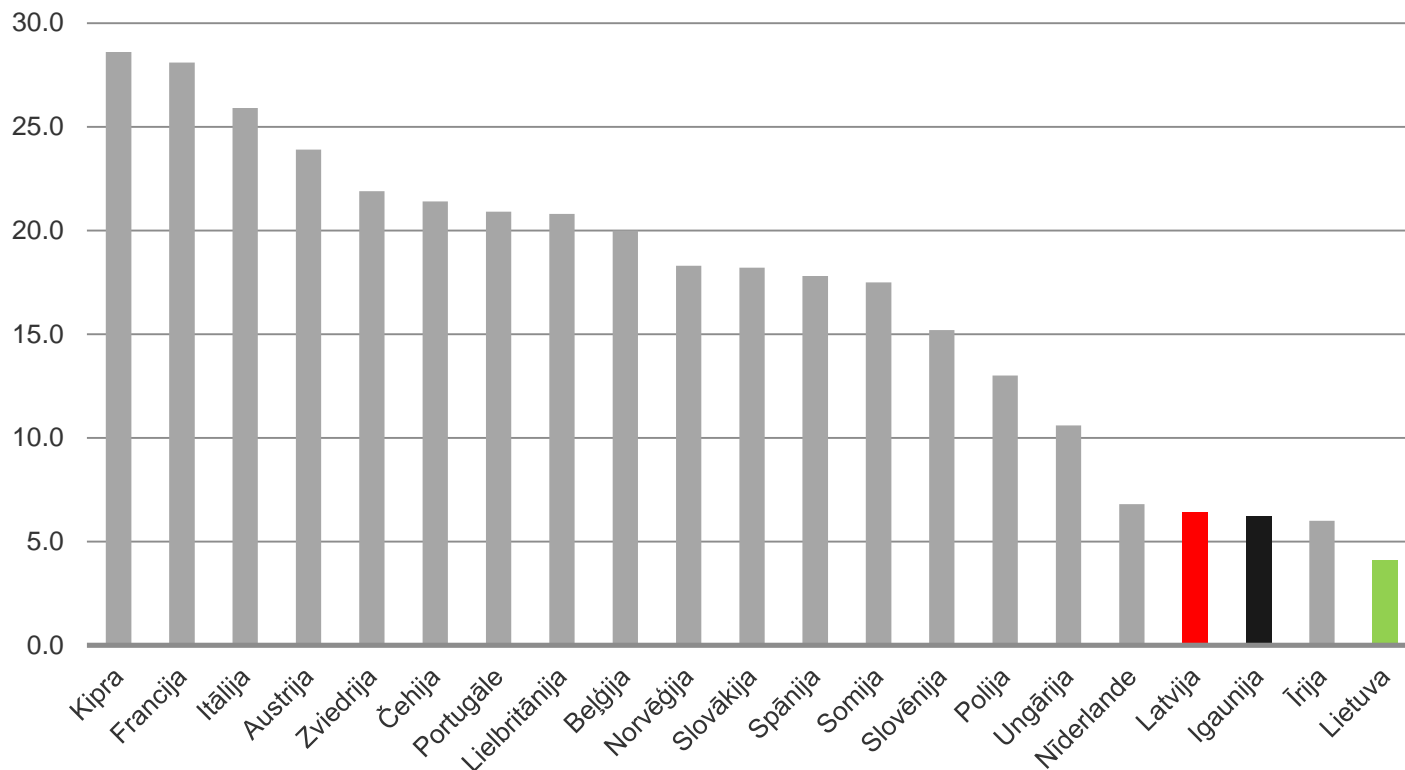
Kapitāla un biznesa nodokļi - kopā

Faktiskais nodokļu slogs uz kapitāla un biznesa ienākumiem, 2012

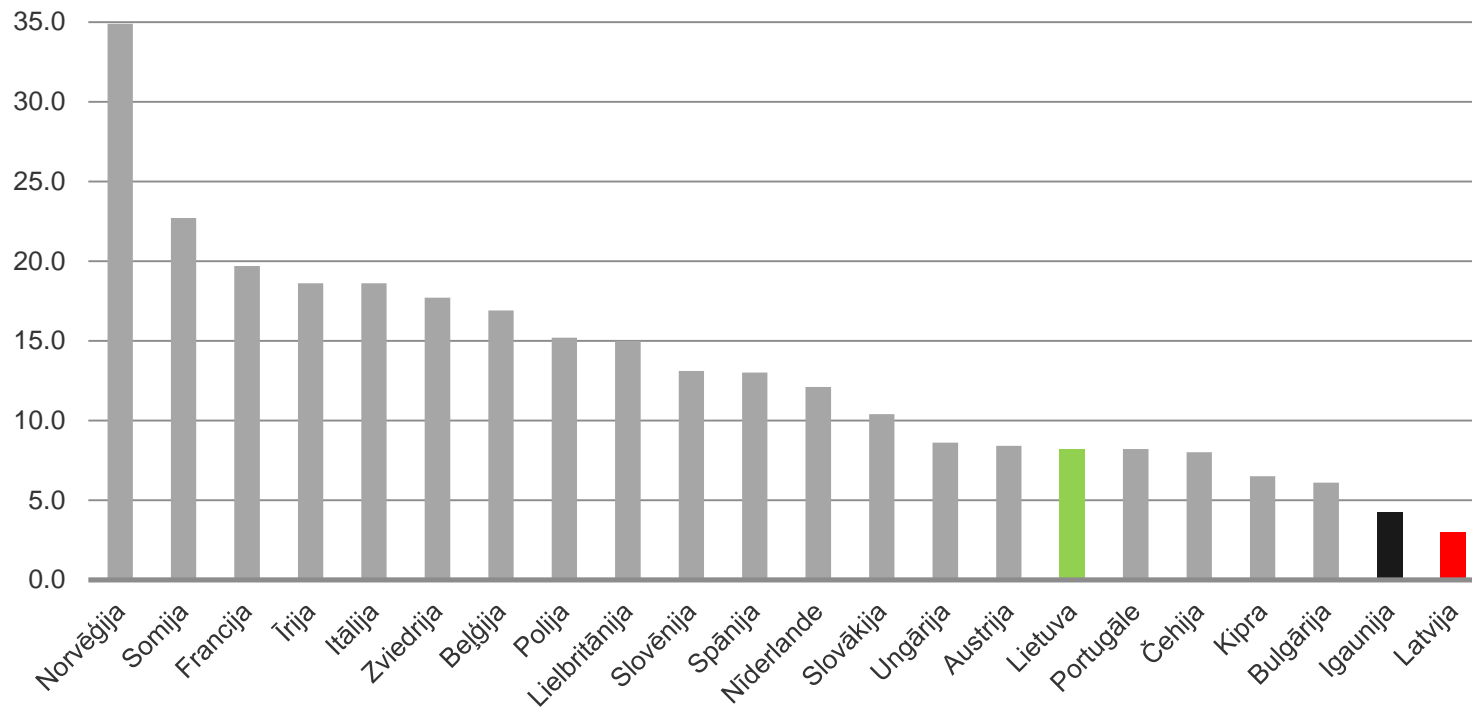
Kapitāla un biznesa ienākumu nodokļi - korporācijas

Faktiskais nodokļu slogs uz korporāciju kapitāla un biznesa ienākumiem, 2012

Kapitāla un biznesa ienākumu nodokļi – mājsaimniecības

Faktiskais nodokļu slogs uz mājsaimniecību kapitāla un biznesa ienākumiem, 2012

Konceptuāli jautājumi par darba un kapitāla nodokļiem

- Vai IIN likme uz visa veida ienākumiem varētu būt vienāda vai arī IIN uz algām jāsalīdzina ar UIN un kapitāla ienākumu IIN summu?
 - Šobrīd IIN likme uz algām (23%) ir pat nedaudz mazāka nekā UIN (15%) un IIN uz dividendēm (10%) summu.
- No vienas puses, vienāda kopējā likme it kā ir vismazāk stimulus izkropļojoša.
 - Atbilstība principam – pēc iespējas līdzīgas likmes uz dažāda veida ienākumiem
- Taču ir arī vērā ņemami argumenti par labu tam, ka IIN nodokļu likme uz dažādiem ienākumu veidiem būtu vienāda, kas nozīmētu, ka kopējā (UIN un IIN) likme uz kapitāla ienākumiem var būt lielāka.
 - Tas atvieglotu nodokļu iekasēšanu, ievērojami mazinātu nodokļu sistēmas komplicētību un stimulus nodarboties ar interpretācijām.
 - Latvijā uz darbaspēku ir liela kopējā nodokļu sloga daļa, salīdzinot ar citām ES valstīm, tas samazina jau tāpat ne gluži izcilo Latvijas kā darba vietas pievilcību.
 - Sākotnējo ieguldījumu veikšana un atdeve no tiem var būt laikā ļoti nobīdīta, pat starp paaudzēm.
 - Jāņem vērā tas, ka starpība starp UIN pamatlīkmi (15%) un efektīvo likmi (svārstās, bet apmēram 6-8%), ir ļoti liela.
 - *Tas noteikti padarītu Latvijas nodokļu sistēmu kopumā progresīvāku.*

Nekustamo īpašumu nodokļi

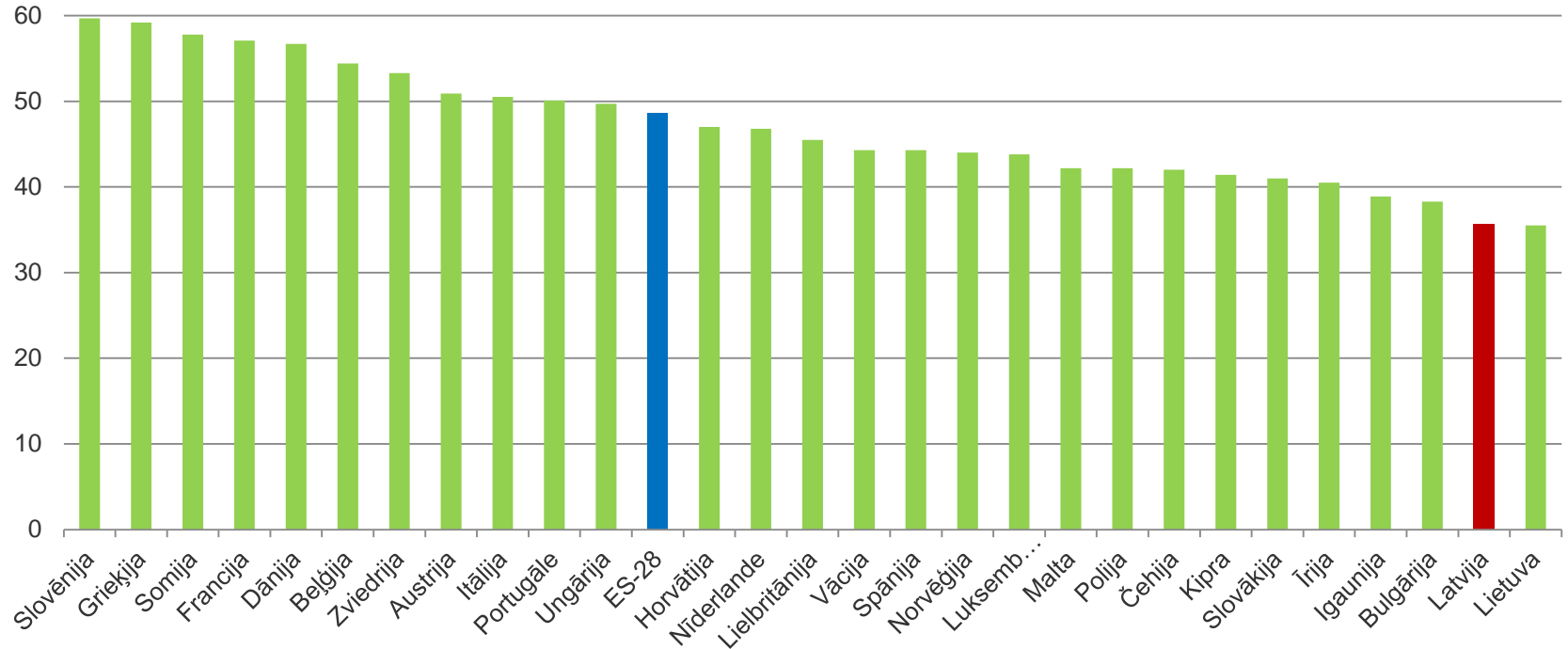
- Nekustamo īpašumu nodokļa paaugstināšana bieži tiek minēta kā iespēja finansēt darbaspēka nodokļu samazināšanu.
- Nav šaubu, ka t.s. progresīvā nodokļa ieviešana būtu politiski vieglāka, ja šī soļa efekts būtu kopējās nodokļu nastas samazināšana, nevis palielināšana.
- NĪ ir ekonomiski ļoti «labs» nodoklis daudzos veidos:
 - No tā ir ļoti grūti izvairīties (ja nu vienīgi dzīvojot ekspluatācijā nenodotā mājā).
 - Līdz ar to NĪ varētu piespiest maksāt tos, kuri šobrīd dzīvo pelēkajā ekonomikā
 - Tas nesamazina stimulus strādāt un investēt.
 - *Tā ir iespēja padarīt nodokļu sistēmu progresīvāku*
- Politiski tas tomēr ir sarežģīti ieviešams, jo tā slogs ir ļoti acīmredzams, maksātājiem tas valstij jāpārskaita pašiem
- Latvijā daudzi cilvēki ar nelieliem ienākumiem dzīvo dārgos īpašumos
 - Es tomēr neuzskatītu to par izšķirošu argumentu. Ir pamazām jāpieņem kā norma, ka cilvēki dzīvo mājokļos, kurus var atļauties. Ja jūsu vecāki varēja atļauties dzīvot Jūrmalā, bet jūs ne, tā ir jūsu personiskā problēma.
 - Protams ir daudz «starpvariantu», ar iespēju nodokļu parādu uzkrāt, kas maksājams mantošanas brīdī u.t.t.

Samazināt darbaspēka nodokļus vai to īpatsvaru?

- Noteikti jāpiekrīt populārajai tēzei, ka uz darbaspēku Latvijā ir pārāk liela nodokļu sloga daļa.
- Situāciju var mainīt divos veidos:
 1. Samazinot darbaspēka nodokļus
 2. Palielinot citus nodokļus
- Es drīzāk atbalstītu otro variantu:
 - Latvijā valsts un pašvaldību izdevumu apjoms pret IKP ir ļoti zems uz ES vidējā un arī uz jauno dalībvalstu fona. Valstīs, kurām mēs gribētu līdzināties, ir drīzāk ap ES vidējo līmeni.
 - Lai mainītu ekonomikas «trajektoriju» - pirmkārt, eksporta portfeļa struktūru, palīdzētu aktīvāka valsts rīcība
 - Latvijā ir ļoti daudz piemēru tam, ka pakalpojumi tiek neefektīvi pirkti un piedāvāti privāti (izglītībā, veselības aprūpē), kamēr efektīvāk būtu tos pirkt kolektīvi.
 - Nodokļu samazināšana bieži tiek pasniegta kā konkurētspējas palielināšanas instruments. Uzskatu, ka tā ir diezgan negodīga un «pašapkalpojoša» (*self-serving*) elites retorika. Lielais spiediens uz IIN likmes samazināšanu ir panācis nozīmīgus ieguvumus varbūt ~1/10 cilvēku. Vairāk naudas importa televizoru iegādei un mazāk naudas sabiedriskajiem pakalpojumiem.
- Nodokļu politika mūsdienā Latvijā ir pēcpadomju ēras emocionālās traumas un ideoloģiskā ekstrēmisma rezultāts.

Būs jātērē vairāk

Sabiedriskā sektora izdevumi % no IKP ES valstīs, 2013.gads

Cik lielā mērā VSAOI var uzskatīt par nodokli?

- Pašos pamatos valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas nav nodoklis – tā ir maksa par obligāti pērkamu pakalpojumu.
- Taču ir nianse, kuras var dažādi interpretēt:
 - Pensiju reformas gaitā ir dots solījums, ka pensijas būs atkarīgas no iemaksām, taču laika gaitā rodas vēlme padarīt sistēmu «taisnīgāku». Tāpēc sagaidāmā atdeve no VSAOI ir pakļauta politiskam riskam.
 - Nav šaubu, ka VSAOI ierobežo rīcības brīvību, cilvēks nevar šo naudu ieguldīt pēc saviem ieskatiem.
 - Nākotnes pensijas sakarība no šodienas iemaksām ir (diezgan pamatota) cerība, bet tas, ka VSAOI maksātāji ir vienīgie, kas šobrīd finansē pensiju sistēmas paaudžu solidaritātes daļu – fakts. Kapitāla ienākumu guvēji tajā tiešā veidā nepiedalās.
- No maksātāja motivācijas skatu punkta raugoties, VSAOI minimālās algas saņēmējam būtībā ir nodoklis, jo kaut kādu atbalstu viņš vecumdienās saņems jebkurā gadījumā. Jo lielāki ienākumi, jo VSAOI šādā aspektā vairāk līdzinās pakalpojumam.
- Nav šaubu, ka VSAOI neattiecināšana uz ienākumiem virs noteikta sliekšņa nav nodokļu regresivitātes izpausme. Iemaksu (un izmaksu) griesti ir jāsaglabā.

Īpašs lūgums klātesošajiem politiķiem – nespēlēt ar sociālās apdrošināšanas sistēmu kā pārdales instrumentu

- Es noteikti varētu piekrist tēzei, ka nodokļu sistēmu var paradīt progresīvāku.
- Taču noteikti vajadzētu pretoties vēlmei šādam nolūkam izmantot sociālās apdrošināšanas sistēmu – tā ir izveidota citiem nolūkiem.
- Tāda veida darbības kā selektīva pensiju indeksācija (līdz noteiktam līmenim jā, virs tam nē) grauj uzticēšanos šai sistēmai.
- Atsakāties no negatīviem kapitāla indeksiem? Ir vispirms jāsaprot, kāpēc tie krīzes laikā kļuva negatīvi. Tas notika tāpēc, ka pirms tam ekonomika, līdz ar to arī algas (un pensijas) bija augušas neatbilstoši strauji, pārsniedzot ilgtspējīgo tempu un bija vajadzīga korekcija.
- Pensijas lielumu ietekmēja tas, kurā gadā cilvēks pensionējās? Tas it kā ir netaisni, bet vai ir iespējams novērst visu nejaušību ietekmi uz cilvēku dzīvi?

Taisnīgums un efektivitāte

- Latvijā kopš padomju sistēmas sabrukuma taisnīguma un efektivitātes mērķi elites politiskajā folklorā ir aplūkoti kā savstarpēji izslēdzoši. Šī pieeja ir sevi izsmēlusi, lai neteiktu vairāk:
 - Zemāku ienākumu saņēmēji lielāku daļu naudas veltī mērķiem ko varētu dēvēt par «cilvēkkapitāla attīstību», pirmkārt, pašu un bērnu izglītībai.
 - Progresīvāka nodokļu sistēma varētu samazināt emigrāciju, mazinot absolūtās nabadzības risku.
- Ir iespējams pakāpeniski paaugstināt progresivitāti un vienlaikus saglabāt augstākās nodokļu likmes diezgan «drošā» attālumā no līmeņa, kas varētu izšķiroši kaitēt ekonomiskajiem stimuliem.
- Vai cilvēku vēlme vairāk pelnīt vienmēr ir labklājību vairojoša? Daudz sabiedrības labklājībai ļoti svarīgu pozīciju nav īpaši labi apmaksātas. Varbūt ir vēlams, lai profesijas izvēlē cilvēki pievērstu vairāk uzmanības nemateriālajam gandarījumam.

PALDIES PAR UZMANĪBU!